

X WESTERN BALKANS AT THE CROSSROADS: ASSESSING THE INFLUENCE OF NON-WESTERN EXTERNAL ACTORS

Ова е извршно резиме на публикацијата „Западен Балкан на крстопат: Проценка на влијанијата на незападните надворешни актери“ (“Western Balkans at the Crossroads: Assessing Influences of Non-Western External Actors”, Прашки институт за безбедносни студии, мај 2019) коешто настојува да овозможи сеопфатен преглед и детално разбирање на активностите и ангажманите во однос на влијанието на Русија, Кина, Турција, Заливските држави и Иран во петте пост-југословенски земји кои не се членки на ЕУ: Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Северна Македонија и Косово. Публикацијата содржи извешти од петте земји напишани од балкански истражувачи во рамките на проектот „Западен Балкан на крстопат: Проценка на влијанијата на незападните надворешни актери“ предводен од Прашкиот институт за безбедносни студии и поддржан од Националната фондација за демократија.

Извршно резиме

Пет од седумте држави настанати од насилниот распад на Социјалистичка Федеративна Република Југославија (СФРЈ)–Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Северна Македонија и Косово– претставуваат еден од последните региони на Европа кои сè уште не се интегрирани ниту во Европската Унија ниту, со исклучок на Црна Гора, во НАТО. Бидејќи Балканот отсекогаш бил зона на соперништво на големите сили, намалувањето на вклученоста на САД во регионот и неуспехот на ЕУ да ја замени, заедно со заморот од проширување на ЕУ и промените во глобалното геополитичко балансирање на моќта, создадоа простор да стапат на сцена незападните актери и да го зајакнат нивното присуство во регионот.

Русија, Турција, Кина и Заливските држави го зголемија нивното влијание и ја доведоа во прашање прозападната ориентација на регионот со помош на разни алатки, употребувајќи економска, политичка, културна и религиска моќ. Меѓутоа, делокругот и природата на нивните ангажмани значително се разликуваат–нивните интереси честопати се противречни, а нивното влијание, особено во економскиот домен, често се преувеличува. И покрај тоа што локалното население често гледа на нив позитивно, никоја од овие земји не се перципира како, ниту пак овозможува, вистинска алтернатива за „европскиот пат“ на Западен Балкан. Сепак, бидејќи регионалните и глобалните тензии се хранат едни од други и незападните актери можат вешто да ги експлоатираат локалните слабости, многу од нивните активности имаат потенцијал да ја забават евро-атлантската интеграција или да ја загорзат стабилноста на регионот. Со цел да се ограничи нивното поле на дејствување, Западот треба да има поактивен пристап со поконкретни и јасно претставени иницијативи за земјите од регионот.

Србија

Русија

Русија има добро развиени историски, културни и религиозни врски во Србија. Меѓутоа, нивната близина понекогаш се преувеличува. Надворешната политика на Русија кон Србија стана поодлучна по независноста на Косово во 2008 година, но сепак, Русија нема ресурси ниту долгорочна визија освен да се натпреварува со Западот. Нејзиното главно политичко влијание произлегува од силната дипломатска поддршка за непризнавањето на Косово, користејќи го местото во Советот за безбедност на ОН и други меѓународни тела за спроведување на својата агенда. Како компензација, Русија доби силно присуство во српскиот енергетски сектор за многу ниска цена. Исто така таа го засилува своето комерцијално и политичко влијание преку мрежа од локални играчи, вклучувајќи националистички десничарски групи кои заговараат проруски и антизападни наративи, Православната црква, чести посети на високо ниво, робустни информативни кампањи, партнерства помеѓу локалните медиуми и медиумите на Кремљ (главно српскиот огранок на Спутник). Сепак, додека Путин и Русија уживаат огромна популарност помеѓу српскиот народ, општата културолошка привлечност на земјата останува маргинална во споредба со привлечноста на Европската унија.

Кина

Кина, како друг постојан член на Советот за безбедност на ОН, слично со Русија, се смета за неоспорен сојузник на суверенитетот на Србија поради одбивањето да ја признае независноста на Косово. За Кина, Србија стана стратешки партнер благодарение на нејзината местоположба на главниот транспортен коридор од Југоисточна Европа до ЕУ. И двете земји го користат наративот „челично пријателство“ кое се одразува во серија опсежни економски проекти и заеми во рамките на самитот „16+1“ и иницијативата „Еден појас, еден пат“. Во споредба со руските инвестиции, кинеските инвестиции во Србија се добро диверсифицирани и се протегаат од метална и енергетска индустрија, па с до технологија и култура. Понатаму, Кина успешно создаде сфера на влијание поддржувајќи разнотипна мрежа на владини и невладини актери, како што се институтите Конфуциј и преку културна соработка или студентски размени.

Турција

Турција неодамна стана еден од најважните трговски партнери на Србија, и покрај старото непријателство и силната поддршка за независноста на Косово. Од 2009 година наваму, Анкара амбициозно работи на зајакнување на

нејзиното политичко влијание во земјата преку инвестиции, културни размени, хуманитарна помош, религиозни контакти со Бошњациите и српските Санџаклии и со преговорите помеѓу БиХ и Србија под посредништво на Анкара. Благодарение на турските инвестиции и зголемувањето на надворешната трговија, како и промовирањето на идеализираниот современ „турски модел“ на живеење, популарноста на Ердоган расте помеѓу одредени сегменти на српската популација, вклучувајќи политичари на власт кои го прифаќаат авторитативниот стил на Ердоган. Турското вмешување стана повидливо по обидот за воен пуч во 2016 година кога Анкара започна да врши притисок врз локалните лидери во Белград и Нови Пазар да се затворат гуленистичките организации и за брза екстрадиција на курдските баратели на политички азил. Ова доведе до растечки критицизам против политиката на Ердоган во Србија и резултираше со тоа што Ердоган ја изгуби поддршката од дел од Бошњациите (од српски Санџак) на претседателските избори во 2018 година.

Заливските држави и Иран

Заливските држави, особено ОАЕ, се портретираат како важни инвеститори во Србија од 2012 година наваму. Како и во случајот со Турција, се разви економска соработка и покрај старото непријателство поради застапувањето на исламските држави зад муслиманското население против Србија за време на конфликтите во 1990 години или нивната поддршка за независноста на Косово. Блиските политички врски помеѓу владејачките елити, Александар Вучиќ и Мохамед Бин Заид, ја отворија вратата за инвестиции од ОАЕ што дојде како значаен поттик за српската тешка економска состојба. ОАЕ инвестираа во авијација, урбано градежништво и земјоделство, но се верува дека носечки столб на соработката со Заливските држави е извозот на српска муниција и оружје. Исто така, повеќето од најавените проекти и инвестиции всушност никогаш досега не се спроведени. Друг загрижувачки развој поврзан со присуството на исламските земји во Србија е ширењето на радикалниот салафизам и регрутацијата на десетици српски државјани од регионот Санџак во џихадистичките групи во Ирак и Сирија. Иранските врски со Србија исто така се зголемија неодамна, откако двете земји ги обновиле дипломатските односи во 2015 година, по речиси 30 години. И покрај постоењето на Културен центар на Исламска Република Иран во Белград, или неодамнешното проширување на шиизмот во регионот Санџак, вмешаноста и влијанието на Иран сепак остануваат на маргините.

Босна и Херцеговина

Русија

Руското влијание во БиХ во последната декада е сосредоточено на блиските врски помеѓу Кремљ и Милорад Додиќ, актуелниот српски член во трипартиитното претседателство на БиХ, и неоспорниот лидер на владејачката партија во Република Српска (РС) каде доминира српското население. И двете страни имаа придобивка од оваа врска; додека руската поддршка ја зајакна позицијата на Додиќ, Кремљ може да се потпре на ширењето на проруски сентименти и наративи како од властите на РС така и од мејнстрим медиумите. Во неколку наврати, Русија ги поддржа контроверзните чекори на Додиќ, на пр. за постигнување поголема автономија на РС, иако секогаш се чини дека внимателно го спречува во обидите да издејствува отцепување. Руското економско присуство во БиХ е исто така најсконцентрирано во РС, а индустријата за нафта и гас останува нејзина клучна компонента зашто БиХ е зависна од руската енергија. Заедно со јакнењето на нејзиното политичко и економско присуство, Русија исто така постепено го обнови и културното и религиозното влијание врз босанските Срби во текот на изминатите неколку години преку основање различни културни и религиозни центри и организирање настани кои ја промовираат руската култура, религија и јазик. Некои експерти и медиуми ја обвинуваат Русија за поддршка на српскиот десничарски екстремизам. Овие тврдења најмногу се поврзани со посетите на Козаците или руската банда моторции „Нокни волци“ во Република Српска.

Кина

За разлика од другите странски сили Кина нема културни или историски врски со БиХ врз основа на кои би можела да го изгради своето присуство. Затоа, спротивно на Русија или Турција, кинеските практики во голема мера се перципираат како да го занемаруваат политичкото, етничкото, религиозното или некое друго потекло на нивните потенцијални деловни партнери. Кинеското присуство во БиХ с уште се перципира релативно позитивно, главно благодарение на локалните власти кои ги поздравуваат кинеските проекти како нешто што би можело да ја подобри локалната инфраструктура побрзо отколку слични проекти финансирани од ЕУ. Како и во другите земји од регионот, билатералната соработка претежно се разви под покровителство на кинеската иницијатива „16+1“ и е сосредоточена на проекти за инфраструктура и унапредување на термоцентралите. Меѓутоа, споредено со ситуацијата во Србија или Хрватска, економскиот отпечаток како и видливоста во доменот на културата, остануваат ограничени.

Турција

Врз основа на длабоките историски врски и културни афинитети, Турција ги задржа блиските и добро развиени односи со БиХ, особено со Бошњациите (Босанските муслимани). Слично со Русија, таа се потпира на блиските врски со политичките лидери, имено помеѓу претседателот Реџеп Таип Ердоган и основачот на владејачката босанска партија СДА, Алија Изетбеговиќ, и неговиот наследник, Бакир Изетбеговиќ. И Ердоган и Изетбеговиќ неодамна се поддржуваат меѓусебно за време на важни политички настани, вклучително и на изборите. Иако Турција е важен трговски партнер и се перципира како еден од главните инвеститори во БиХ, се рангира на 11 место во бизнис инвестициите. Турскиот пристап на мека сила посвети особено внимание на културната, религиозната и академската соработка помеѓу Турците и Бошњациите и е изграден врз основа на бројни институции основани од турската влада, како што се Турската агенција за соработка и координација ТИКА, Институтот Јунус Емре, Дијанет, универзитетите и турските провладини медиумски куќи кои емитуваат програма на регионалните јазици. Како последица на ова, турското присуство во јавниот простор на БиХ е многу изразено.

Заливските држави и Иран

Заливските држави и Иран имаат ограничено политичко и економско присуство и интерес во Босна и Херцеговина. Нивното присуство беше најизразено за време и по војната (1992-95), а истото потоа се намали со заострените мерки против исламските НВОи по 9/11, но неодамна е забележано бавно враќање како последица на слабеењето на присуството на ЕУ и САД во регионот. Зголемеениот опсег на арапски инвестиции коицидираше со растечкиот број туристи кои доаѓаа од Заливските земји што помогна за зголемување на градењето сместувачки капацитети и објекти за забава и услуги. ОАЕ станаа третиот најголем инвеститор во земјата. Освен тоа, Заливските држави ја поддржаа реконструкцијата и градењето на нови џамии, што наиде на делумен критицизам поради фактот што фокусот не е ставен на другите области. Релативно ограниченото ширење на фундаменталните религиозни практики и исламската радикализација коишто го придржуваат присуството на исламските земји се сметаат за закана по безбедноста. БиХ има просведочено како бројни нејзини граѓани се радикализираат во неколку оддалечени религиозни заедници и потоа заминуваат на воените фронтови во Сирија или Ирак. БиХ беше една од првите земји која донесе закон со кој се криминализира здружувањето со странски борбени сили.

Северна Македонија

Русија

Руското влијание во Северна Македонија е најизразено во културната и политичката сфера, а особено слабо во економскиот домен. Вмешаноста на Русија во земјата следи стратегија на „вложи ситно, добиј многу повеќе“ и е претежно насочена кон поттикнување конфузија и разочарување од Западот и западните вредности. Московската реторика пробива во македонската информативна сфера преку неколку руски медиумски куќи како новинската агенција Спутник, но нивното влијание е ограничено поради отсуството на емитувана програма на македонски јазик. Во социо-политичката сфера, Москва успеа да инспирира неколку проруски организации и политички партии како што се Единствена Македонија и Христијанско Братство, кои активно работат на загрозување на евро-атлантската интеграција на земјата. Овие организации го предводеа движењето против референдумот во 2018 година за менување на името на земјата, од Македонија во Северна Македонија. Всушност, процесот за менување на името неоспорно го достигна врвот на руското мешање во политиката на Северна Македонија, што беше дури и повоочливо од вмешаноста на Москва кога таа се противеше на падот на груевистичкиот режим чијшто авторитарност се зголемуваше и беше наклонет кон Русија.

Кина

Односите помеѓу Кина и Северна Македонија имаат претежно економска природа, а Македонија е дел од кинеската платформа „16+1“ за земјите од Централна и Источна Европа. Економското влијание на Кина во Северна Македонија расте постепено и Кина моментално е седмиот најголем трговски партнер на Северна Македонија. И покрај тоа, првенствено економската природа на заедничките односи не значи дека Кина нема политички мотивации или дејства. Најзабележително, како што покажува случајот со изградбата на два автопати во Северна Македонија финансирани од Кина, кинеската економска експанзија може да предизвика корупција, како и да ја втурне земјата во т.н. кинеска „дипломатија на должничко ропство“. Пекинг исто така работи на промоција на кинеската култура во Северна Македонија, најмногу преку Културниот центар Конфуциј кој работи во рамките на најголемиот јавен универзитет во Северна Македонија.

Турција

Турција е доследно важен играч во различни сфери од социјалниот живот во Северна Македонија што не е особено изненадувачки со оглед на долгата историја на Северна Македонија под Отоманската Империја и значително големото малцинство на етнички Турци во земјата. Северна Македонија има три турски партии и етничките Турци заземаат моќни политички функции, вклучително градоначалнички, пратенички и министерски. Во економската сфера, Турција е најзначајниот трговски партнер на Северна Македонија и турските инвестиции изнесуваат околу 35% од странските директни инвестиции во земјата. Дополнително, во Северна Македонија има неколку турски училишта, културни центри, медиумски куќи и бизниси коишто се претворија во уште еден фронт помеѓу владата на Ердоган и оние кои ги сметаат за поддржувачи на движењето Хизмет на Ѓулен по неуспешниот пуч во Турција во 2016 година.

Заливските држави и Иран

Ангажираноста на Заливските држави и Иран во Северна Македонија е многу ограничена. Културните односи се во голема мера ограничени на Иранскиот културен центар со седиште во Белград и Исламскиот центар поврзан со Заливските држави во кој се одржуваат религиозни проповеди. Економските врски на Северна Македонија со Заливските држави и Иран се исто така ограничени. Во областа на безбедноста, Северна Македонија претежно е изоставена од обвинувањата за прикривање салафиски џамии финансирани од странство, но сепак, практикувањето салафизам во земјата е с уште присутно. Него го шират влијателни имами образовани во Саудиска Арабија и други земји од Блискиот Исток кои, според сознанијата, исто како и фондациите и училиштата финансирани од Заливските држави, ја помагаат регрутацијата на ИСИС во Северна Македонија.

Црна Гора

Русија

Традиционално добрите односи помеѓу Црна Гора и Русија започнаа да се влошуваат во изминатите пет години поради приклучувањето на Црна Гора кон санкциите на ЕУ против Русија во 2014 година, неуспешниот пуч во 2016 година со обидот да се изврши атентат на сегашниот претседател, Мило Ѓукановиќ, во кој беа вклучени двајца руски тајни агенти и, најпосле, поради пристапувањето на Црна Гора во НАТО во 2017 година. Со цел да го зголеми влијанието и да се спротивстави на прозападната ориентација на земјата, Русија се фокусираше на промоција на нејзината култура и јазик, на академски размени, како и на врските со десничарските екстремисти. Русија конзистентно ги поддржува проруските, претежно српски националистички партии во црногорската опозиција кои имаат блиски врски со Српската православна црква, важен канал на антиевропски и анти-НАТО сентименти. Како и во другите земји, Русија ги користи медиумите за промоција на сопствената агенда, иако поголемиот дел од проруската содржина ја дистрибуираат локалните власти кои се противат на прозападната ориентација, а не се финансирани од руски извори. Русија е еден од најголемите директни инвеститори во земјата; бројни странски компании припаѓаат на руски државјани, а Русите ја сочинуваат и втората најбројна група туристи. Сепак, за разлика од остатокот земји од регионот, Црна Гора не зависи од руските извори на енергија, што ја прави меѓусебната трговија не толку значајна.

Кина

Односите помеѓу Црна Гора и Кина имаат претежно економска природа. Додека билатералната соработка останува ограничена, меѓусебните односи се дефинирани преку усвојување на форматот „16+1“ насочен кон зголемување на соработката во различни области. Инфраструктурните проекти како што е железницата што го поврзува Бар со Белград или автопатот меѓу Црна Гора и Албанија претставуваат клучни фокус подрачја на кинеската вмешаност во земјата. Потенцијалните негативни влијанија на кинеските нетранспарентни деловни практики и заеми врз малата економија на земјата предизвикуваат сериозна загриженост, особено поврзана со стравовите за запаѓање во должничко ропство. Покрај економската соработка, Кина исто така активно ги промовира културата и јазикот преку Институтот Конфуциј и преку академска соработка.

Турција

Поради зголемување на турските инвестиции и новоотворените бизниси во Црна Гора, највисоките функционери во земјата одржуваат блиски врски со проминентни личности во Турција. Муслиманската заедница во Црна Гора и Бошњачката партија се исто така традиционално во добри односи со нивните турски соработници. Денес, Турција е 9-от најголем инвеститор во Црна Гора. Благодарение на безвизниот режим и поедноставената постапка за добивање престој и работна дозвола има нагол пораст на бројот на регистрирани компании и бизниси основани од Турци. Турција исто така успешно ја промовира својата култура, особено преку сапунските серии и студентските размени, воведување авионски врски помеѓу главните градови или преку зголемените активности на турските агенции и културни центри, главно преку Турската агенција за соработка и координација (ТИКА) и Турскиот културен центар, Институт Јунус Емре. Анкара првенствено е заинтересирана за црногорскиот дел на Санџак, претежно населен со Бошњаџи и други муслимани. Бошњаџите и Исламската унија ја ускладуваат нивната политичка ориентација со Турците.

Заливските држави и Иран

Постои маргинален политички интерес, како и влијание на Заливските држави и Иран во Црна Гора. Од анализираниите земји, ОАЕ е најголемиот инвеститор во земјата, фокусирајќи се на банкарскиот сектор, градежништвото и тутунската индустрија. Освен дописниците на Ал Џезира од Подгорица, нема медиумска присутност на ниту една Заливска држава ниту, пак, на Иран. Ширењето на салафизмот е идентификувано како потенцијална закана и властите продолжуваат да го следат, но бројот на црногорски државјани кои заминуваат на фронтовите е најмал во споредба со останатите балкански земји.

Косово

Русија

Со оглед на важната улога на Русија во меѓународната политика и нејзиното постојано место во Советот за безбедност на ОН, таа продолжува да игра одлучувачка улога кога е во прашање противењето во однос на членството на Косово во клучни меѓународни организации, особено во ОН. Улогата на Русија како најверен поддржувач на Србија во однос на косовското прашање круцијално ја обликува самата нејзина позиција во Косово и е корен на нејзината популарност и влијание што ги ужива помеѓу косовските Срби. Во политичката сфера, Русија одржува блиски врски со главната српска партија, која е дел од владејачката коалиција. Понатаму, главните руски сфери на влијание се медиумите, религијата и културата. Русија ги користи своите медиуми како алатка за мека моќ за да стигне до косовските Срби и да рашири лажни вести и дезинформации, првенствено насочени кон негување на перцепцијата дека Косово е нестабилно и небезбедно место за живеење. Друг важен елемент на руското присуство е пружената поддршка на Српската православна црква манифестирана, на пример, преку ставање вето на приемот на Косово во УНЕСКО со образложение дека се стравува за зачувувањето на српските православни манастири. За крај, се чини дека одредени радикално десничарски организации активни во северниот дел на Косово каде мнозинството се Срби имаат блиски врски со руски интелектуалци и организации и српски радикални групи кои дејствуваат во прекугранични контексти.

Кина

Спротивно на другите земји од регионот, улогата на Кина во Косово останува минимална поради тоа што Кина не ја признава независноста на Косово. Покрај ограничена економска соработка, претежно во однос на кинески увоз во земјата, Кина останува невмешана во Косово и го исклучува Косово од нејзината иницијатива „16+1“ за зголемување на економската соработка на Кина со регионот. Во меѓународната арена, Кина е одговорна за блокирање на членството на Косово во меѓународните организации кои се клучни за зајакнување на државноста на Косово.

Турција

Земајќи ги предвид лошите економски услови на Косово и слабата меѓународна позиција, Турција успешно се позиционираше себеси како еден од клучните странски играчи во земјата и се смета за важен сојузник. Турција е на врвот од списокот на држави со највисока економска активност во Косово: таа ја приватизираше мрежата за дистрибуција на електрична енергија, управува со аеродромот во Приштина и ги изгради најважните патишта што го поврзуваат Косово со Албанија и Северна Македонија. Најдобар пример за постоењето на директно политичко мешање на Турција е апсењето на шест Турци во Косово во рамките на турските репресии против ѓуленистите по неуспешниот пуч во 2016 година. Исто така, Турција негува блиски врски со Косово и ја унапредува својата моќ во сферите на културата и религијата, користејќи владини организации како агенцијата за развој ТИКА и Институтот Јунус Емре. Турција во огромна мера е вклучена и во изградба и реконструкција на џамии и инвестира во академски размени, изучување на турскиот јазик и организирање културни настани кои имаат за цел да ги запознаат учесниците со турската култура и историја.

Заливските држави

Влијанието на Заливските држави претежно се поврзува со ширењето на исламскиот екстремизам и радикализам. Иако не постои доказ за директна вмешаност на странски влади во ова подрачје, широко се прифаќа дека исламските организации и фондации кои се влезени во Косово по војната во 1999 година придонеле за создавање поволна средина за ширење на екстремизмот и радикализмот. Неодамна, косовските владини претставници разговараа за потенцијална економска соработка со претставници од дел од Заливските држави и ги поканија арапските компании да инвестираат во Косово.